

*Визначено редакційну А. І.
Яковлєву
модель автор
1929*

Доц. В. Садовський.

Проблема індустріялізації в народньому господарстві У.С.С.Р.

Проблема, розгляду якої присвячено цю статтю, природньо розпадається на три частини. В першу чергу належить розглянути, які завдання ставить собі комуністична партія, єдиний фактичний керownik господарського життя совітських республік, в тому числі й України, висовуючи на порядок денний питання про індустріялізацію країни. Вияснивши постановку питання в тій площині, в якій хотіли б його бачити здійсненим на практиці сучасні керownicy українського господарського життя, мусимо розглянути, у що перетворились і в що вилились уложені теоретичні концепції в господарській дійсності; розгляд і вияснення спроб індустріялізації в господарському житті УССР має складати другу частину нашої статті. Третя і остання частина має бути присвячена підведенню підсумків і у зв'язку з тим виясненню питання про перспективи індустріялізації на Україні, при тих умовах і обставинах, при яких вона переводиться там тепер.

I.

Спеціальна увага до проблеми розвитку промисловости в народньому господарстві найтіснішим способом зв'язана з самими основами комуністичної ідеології. Оскільки в комуністичний світогляд, як органічна частина, входить момент визнання керуючої ролі міста і промислового пролетаріату в громадському розвитку, остільки той особливий інтерес, який виявляла завжди комуністична партія до питань розвитку промисловости є цілком зрозумілим і нормальним. Проте, постановка проблеми індустріялізації, як проблеми чисто практичної, як директиви, яка мала переводитися в життя на практиці, для комуністичної партії стала можливою лише в зв'язку з певною господарською і політичною ситуацією в житті совітських держав. Очевидно, що ця проблема не могла стати, як проблема практична, ані в часи так званого військового комунізму, коли все було підпорядковано інтересам світової соціальної революції, яка мала на думку комуністів вибухнути в найкоротшому часі, ані в перші роки НЕП'у, коли перед країною стояло розв'язання найбільш елементарних питань в обсягу відбудови народнього господарства. Проблема індустріялізації, як

проблема практична, стала на порядок денний лише тоді, коли питання про елементарну відбудову народного господарства було в основних рисах розв'язано, коли господарська ситуація поставила на чергу справу про реконструкцію господарства; прискорення постановки цього питання і його розв'язання в лоні комуністичної партії стоїть опріч того в зв'язку з тими фракційними суперечками, які виникли в партії відносно дальших шляхів політичного і господарського розвитку совітських республік в результаті виступів опозиції. Справа індустріалізації була поставлена в загально-союзному масштабі у всій повноті на XIV партійному з'їзді в грудні 1925 року; обговорення цієї справи зв'язується з одного боку з закінченням в основних рисах процесу відбудови народного господарства і необхідністю намічення дальших шляхів його розвитку; з другого боку сама постановка питання про індустріалізацію тісно зв'язана з усією тією ідеологічною концепцією, яка висунута пануючою сталінською групою проти опозиції.

XIV партійний з'їзд ВКП признав факт часткової стабілізації капіталізму і скріплення політичної влади буржуазії в Європі з одного боку і висунув з другого боку думку про можливість будови соціалізму в одній країні, спираючися на слова Леніна про те, що СРСР має «все необхідне для будови повного соціалістичного суспільства». В тісному зв'язку з цими двома основними положеннями, висуненими XIV з'їздом, стоїть і поставлене ним гасло індустріалізації. Риков, як докладчик од Ц.К. на з'їзді, так встановлює необхідність переведення індустріалізації: «Ми працюємо і будемо в умовах капіталістичного оточення... Звідси висновок: ми повинні будувати наше господарство так, щоб наша країна не обернулася в додаток світової капіталістичної системи... Ми повинні ужити всіх сил для того, щоб зробити нашу країну, поки існує капіталістичне оточення, країною економічно самостійною... Ця лінія вимагає максимального розгорнення нашої промисловости» (XIV З'їзд. Стенографічний відчит).

Постановами XIV з'їзду переведення індустріалізації, яка розуміється, як допомога розвитку промисловости в більшому темпі, ніж розвитку інших галузів народного господарства з висуненням на перший план розвитку галузів промисловости по виробці засобів виробництва, поставлено на порядок денний; слідуючими партійними з'їздами і конференціями переведено далі, більш детальне розроблення цих загальних тактичних директив, намічених XIV з'їздом. Конференцію КП(б)У 1926 р. директиви в обсязі народньо-господарської роботи формуловано так: далі піднесення ролі промисловости в народньому господарстві УРСР; збільшення її керуючої ролі в економіці країни; поглиблення роботи по раціоналізації виробництва; збільшення боротьби з непродукційними видатками; піднесення продукційности праці; поновлення основних і оборотових капіталів важніших промислових підприємств; форсування доулаштування і переулаштування; упорядкування взаємовідносин промислових закладів з правлін-

нями трестів; недопущення прориву планових завдань, як окремими закладами, так і правліннями трестів.*)

Десятим з'їздом КП(б)У, що відбувся в кінці листопада 1927 р. в директивах по укладанню п'ятилітнього плану УССР, підкреслено необхідність забезпечити максимально можливий при теперішніх умовах темп розвитку індустрії при неодмінній умові піднесення питомого тягару промисловости в цілій продукції республіки. Особлива увага мусить бути приділена, відновленню реконструкції і розвиткові металургії, а також і важкого машинобудівництва.**)

На цих постановах і директивах партійних з'їздів і конференцій***) оперті ті конкретні плани переведення індустріялізації, які розроблені відповідними совітськими установами. Загальний напрям, в якому переводиться розроблення планів індустріялізації, є цілком ясний, коли зважити на той принципіальний підход, який встановлений партією до справи індустріялізації. Індустріялізація це є засіб, за допомогою якого мають заховати господарську самостійність «соціалістичного» СССР відносно буржуазного Заходу. Це є система заходів, яка здійснюється в інтересах СССР як такого, а не в інтересах розвитку продукційних сил окремих його частин. «Господарські обставини періоду відновлення» — констатує один совітський економіст — «утворювали природні умови для виникнення у окремих республік і областей СССР змагання до господарської самостійности»... але... «успіх господарського життя країни залежить од ступені здійснення ідеї господарської єдності всіх її територій і в цьому розумінню держплановська ідея поділу праці між окремими її районами заслуговує цілковитої уваги при розв'язанню майбутніх завдань індустріялізації. Принцип господарської єдності всіх національностей і областей, що складають СССР, оберігаючи розвиток виробничого (производственного) господарства од шкідливої ідеї самовизначення (самодовлення), повинен бути покладений як підстава територіяльної організації промисловости».†) Виходячи з цього принципу господарської єдності цілого СССР і підпорядковуючи йому інтереси розвитку українського господарства і збудовані всі плани індустріялізації СССР. Спинаючись на розгляді їх, необхідно зазначити слідуючі їх характеристичні риси:

1) Виходячи з інтересів СССР, Україні приділяється роля в першу чергу бути доставником кам'яного вугля і необробленого та напівобробленого металів. В цих цілях форсується розвиток

*) «Укр. Ек.» № 244. 1926 р.

**) «Укр. Ек.» № 276. 1927 р.

***) Ми навели поруч, як постанови українських з'їздів і конференцій комуністичної партії, так і постанови загально-союзного з'їзду, бо згідно з 31 § діючого партійного статуту «партійні організації, що обслуговують територію національних республік і областей Спільки і РСФСР прирівнюються до краєвих або губерніяльних організацій партії», себто цілком і вповні підлягають постановам загально-союзних з'їздів і загально-союзного ЦК.

†) Матеріали ОСВОКА. Територияльная организация промышленности. Сост. В. Жданов. 1927 р.

української кам'яновугільної промисловості, передовсім здобування коксових вуглів, запаси яких є рівняючи невеликі. Український вугілля обслуговує промисловість північного заходу ССРСР, яка раніш працювала на англійському вуглі. З галузів металургічної промисловості планується на Україні попитати ті виробництва, в яких більшу роль відіграють видатки на чорний метал і вугілля і меншу роль видатки на робочу силу; на цій підставі визнається небажаним на Україні розвиток легкого машинобудівництва».*)

2) Звертаючи головну увагу на виробництва, що виробляють засоби виробництва, планові міркування природньо усувають на другий план галузі промисловості по обробці продуктів сільського господарства, що для української економіки мають особливе значіння. Темп розгортання, напр., цукроварської промисловості намічений загально-союзним перспективним планом всього в 47%. «Це безсумнівно невичерпуюче розгортання» — зазначається у збірникові — «сплановано нами з примусу поміж іншим» через обмеженість як внутрішніх ресурсів, так і закордонного імпортного влаштування, яке призначається в це п'ятиріччя, головним чином, на задоволення потреб важкої індустрії і транспорту».**)

3) Загально-союзний підхід примушує планові міркування ставитись негати́вно до розвитку на Україні тих галузів промисловості, якими ССРСР може бути обслугована з поза меж України; з цього погляду зазначається негати́вне відношення не тільки до розвитку текстильної промисловості, але навіть почасти і до виробництва по обробці шкіри.***)

4) Не останню роль в конструкції планових міркувань відіграє визнання необхідности при розміщенні промисловості брати до уваги, що райони, які прилягають до зовнішніх кордонів, повинні розвиватись на особливих умовах; велика промисловість в них не повинна утворюватись в жадний спосіб. Природні індустриальні тенденції цих районів повинні знаходити пристосовання в кустарній і дрібній промисловості.†) Ці обставини безумовно відіграють свою роль, коли плани індустриалізації на Україні передбачають зосередження промисловості в районах Донецького басейну і Кривого Рогу і занедбують інтереси Правобережжя.

Автори планових міркувань, будуючи свої концепції, мають на увазі в першу чергу державну промисловість — усупільнений сектор промисловості, який є об'єктом їхнього безпосереднього впливу. Але, будуючи плани створення господарської єдності в загально-союзному масштабі і знищення сепаратизму в окремих

*) Доклад Болотникова на колегії учотно-планового управління ВСНХ. Про нього див. «Укр. Ек.». № 302. 1926 р. В зв'язку з кризою, яка наступила в сільському господарстві в цій області наче зазначаються певні зміни. Як повідомляє «Екон. Жизнь» (№ 46. 1929), в п'ятилітці предбачаються піднесення українського с.-г. машинобудівництва.

**) Перспективы развертывания народного хозяйства СССР за 1926—27 — 30/31 г.г.

***) Доклад Болотникова. Див. вище.

†) Матеріали ОСВОКА. Див. вище.

його частинах, не забувають вони про необхідність впливати на розвиток в зазначеному ними напрямі також і кустарної і приватної промисловости; тим то підкреслюється необхідність переведення регулювання приватного промислового сектора шляхом системи допомоги чи обмежень, яка має здійснюватися через політику кредиту, торговельну політику і т. д. *)

В результаті здійснення на практиці всієї системи запроектованих міркувань безумовно господарський зв'язок України з іншими частинами СРСР став би дуже тісним і нерозривним. Було б тим досягнуто не лише господарські, але й політичні цілі.

II.

Для того, щоби вияснити, в що перетворюються планові міркування на практиці, необхідно дати характеристику бодай хоч в основних рисах стану української промисловости за останній час, — за той період, коли гасло індустріялізації стало основною вказівкою для планового керівництва. Само собою, дати більш докладний нарис стану української промисловости лежить поза межами нашої можливости: це занадто, понад усяку можливу норму, розширило б розміри статті. Тимто в дальшому виділимо лише деякі моменти характеристичні для стану нашої промисловости, моменти найбільш важні і головні.

Але перше ніж перейти до аналізу ситуації в обсязі промисловости, не можна обминути питання про цінність тих матеріалів, які ми примушені використовувати для цих цілей. Представляється ясним, що, вияснюючи стан продукційного процесу в окремих галузях промисловости, треба користуватися такими даними, як дані про основний капітал, про амортизацію, про капітальні вклади і т. д. Між іншим справа з ступенню ймовірности всіх цих даних стоїть дуже сумно.

В основі даних про основні капітали державної промисловости лежить інвентаризація, що переведена в цілому СРСР в наслідок наказу ВСХН на 1.X.1925 р. ця переоцінка основних капіталів, як вказують совітські автори Сегаль і Струмилін, переведена невдало і недоладно. Дані її — у високій ступені сумнівні. «Директиви ВСНХ, на основі яких трести переводили інвентаризацію, неправильні уже через те, що вони наказують переводити загальний перепис майна, вертаючися до його архаїчних конструктивних форм і архаїчної оцінки окремих агрегатів і деталей, без прийняття до уваги економічної доцільности і придатности майна тепер, зокрема без прийняття до уваги морального витрачення (ізноса), про яке нічого не сказано в інструкції ВСНХ. Потім, по цій інструкції перевалювання в червонні карбованці переводиться по сучасному індексу, частіше всього з великими прибільшеннями

*) Там же.

і методологічними дефектами».*) «Інвентаризація ВСНХ збільшила наявні фонди промисловості, а разом з тим і свої амортизаційні відраховання принаймні на 40%. Спроба перевірки даних інвентаризації переведена НКФ-ном дала в порівнянні з даними ВСНХ по окремих трестах різницю од 7 до 85%.**) Не входимо в розгляд того, чи мають підстави всі закиди, що їх роблять зазначені автори; обмежимося констатуванням факту, що сумнівність і заперечуваність даних про основний капітал цитовані автори встановлюють. Оскільки дані інвентаризації на 1.X.25 р. є основними і дані про зміни в складі основного капіталу за останні роки встановлюються виходячи з даних цієї інвентаризації, виходить, що певних даних про розміри і склад основного капіталу в державній промисловості ми не маємо.

Непевність даних відносно розміру основного капіталу йде поруч з непевністю даних і відносно других так само важких і необхідних показників стану продукційного процесу в промисловості. Дуже недокладні і непевні є совітські дані відносно видатків на біжучий ремонт. Як це зазначають Сандомірський,***) Сегаль,†) як це стверджують представники загально-союзного ВСНХ Соколовський††) і Куйбишов†††), величезний біжучий ремонт по змісту своєму є капітальними роботами, але відноситься на біжучу калькуляцію і включається в собівартість. По міркуванням Сегалья в 1924—25 рр. в загально-союзному масштабі було витрачено на капітальні ремонти під виглядом біжучого коло 100 міл. карбованців; цим способом трести переводять збагачення основного капіталу на 3—4% річно, які в обрахунок не попадають. Ця ненормальність до останніх часів не була усунена. Той самий малюнок ми маємо в обсязі даних про амортизацію. В понятті амортизації з'єднуються три елементи: економічний процес погашення, до якого слід приєднати моральне витрачання, фізичний процес витрачання і бухгалтерський процес накидок при калькуляції ціни. Амортизація, як певний процес накидок при калькуляції, здійснюваний бухгалтерським шляхом, може давати дані для висновків про хід продукційного процесу тоді, коли вона відповідає тим іншим складовим елементам, що увіходять в це поняття. Між тим, в цій справі не все гаразд. «В практичній постановці трести приходять звичайно до збільшеної цифри оцінки» (мова йде про основний капітал старих підприємств) — констатує вже цитований нами Сегаль — прий-

*) К. Сегаль. К вопросу о методике оценки и амортизации основного капитала. План. Хоз. № 12. 1926.

**) С. Струмилин. Промышленность СССР. 1923—26 г. «План. Хоз.» № 9. р. 1927.

***) «Укр. Ек.» № 25. 1927 р.

†) А. Сегаль. Основные капиталы общесоюзной промышленности. «План. Хоз.» № 2. 1927.

††) Про це згадується в статті Громана: К оценке хозяйственного положения. «План. Хоз.» № 7. 1927 р.

†††) Про це говорить Струмілін в статті: Индустриализация СССР и эпигоны народничества. «План. Хоз.» № 7. 1927 г.

мають занадто малу величину фізичного витрачання і зовсім ігнорують моральне витрачання всупереч фактичному станові підприємств, які часто є дуже старі і вислужили вже більшу частину свого життя. Натомість, коли ходять про вирібку норми погашення, то розрахунок скрізь виходить з надзвичайної витраченості (ізношенности) майна, його старого віку, недовгого остаточного речення служби».*) Струмилін**), переводячи аналіз амортизаційної практики, приходить до висновку, що в совітській промисловості має місце зменшення витраченості майна, а з другого боку збільшення норм амортизації в міру зросту урядового натиску; по його підрахунках по трестах Цугпрома в 1924—25 р.р. амортизація в кам'яновугільній промисловості була переведена на 20% нижче від фактичної, натомість в цукровій та інших харчових галузях промисловості норми амортизації були на 75% вищі від фактичних. Про стан справи з переведенням амортизації в кам'яновугільній промисловості в ближчий час дає відомості Бажанов,***)) який свідчить: «в теперішній час до вартості майна, яке підлягає амортизації не залучають вартості переведених капітальних гірничих робіт, а тому існуючі амортизаційні відрахування не відбивають дійсного стану річей». Про невідповідаючі дійсності норми амортизації в металургії говорить Диманштейн,†) який опріч цього зазначає, що сплянована п'ятилітньою гіпотезою величина амортизації по металу є так само збільшена і нереальна, як і величина запроєктованого зиску, що цілком доведено досвідами 1925—26 і 1926—27 р.р. Властиво кажучи, неправильність совітських норм амортизації встановлюється і без наведених нами посилок вже з самого факту неправильності й недокладності даних щодо розмірів основного капіталу і щодо витрат на біжучий ремонт, оскільки ці останні величини увіходять, як складові, при визначенні розмірів амортизації.

Наведені нами міркування відносно слабої ймовірності таких основних даних для вияснення стану продукційного процесу, як дані про розміри основного капіталу, про видатки на капітальний і біжучий ремонт і амортизацію безумовно у високій мірі утруднюють характеристику сучасних відносин в промисловості. Сумнівність висновків, до яких можна прийти оперуючи такими непевними даними ще зростає, коли взяти до уваги, що слаба ймовірність даних не обмежується лише тими показниками, над якими спинились, які по своїй непевності виділяються спеціально; люде цілком компетентні щодо якості совітських матеріалів оцінюють загальні совітські статистичні відомості, як незадовольняючі, а справо-

*) Стаття вже цитована.

**) Ст р у м и л і н. Промышленность СССР в 1923—26 гг. «План. Хоз.» № 7. 1927 р.

***)) Б а ж а н о в. Цены на уголь и снижение себестоимости промышленных изделий. «Экономич. Обозрение», № 9. 1927 р.

†) Д и м а н ш т е й н. Проблема районирования металлопромышленности в связи с условиями промышленного развития Украины и Союза. Выводы работы комиссии по металлу при госплане УССР. Харьков. 1927 г.

здання оперативних держорганів як більш ніж недосконалі і тенденційні.*) Ця слаба ймовірність матеріалів з якими оперуємо, а через те сумнівність висновків, які одержуються за допомогою їх, обов'язує дослідника перевести перевірку своїх висновків іншим шляхом і іншими методами.

Аналіз становища промисловости в зв'язку з виконанням програму індустріялізації мусить в головному звестися до виявлення слідуєчих моментів: а) вияснення змін в розмірах і складі основного капіталу і темпу його зросту, якщо такий має місце, б) вияснення продукційности праці в промисловости і тих тенденцій, які в цьому обсягу зазначаються, в) вияснення доцільности організаційної структури зокрема плянового керовництва державною промисловістю, г) вияснення загальних господарських досягнень промисловости, оскільки вони виявляються в коштах собівартости і розмірах прибутковости.

Першим питанням, яке належить розглянути, вияснюючи справу про зміни в складі основного капіталу в українській державній промисловости, це проблема внутрішнього промислового нагромадження. Ми знаємо, що розвиток промисловости і збільшення її основного капіталу йде в значній мірі шляхом асигнувань в загальному бюджетовому порядку; важно вияснити, чи зріст і поновлення основного капіталу йде тільки цим шляхом, чи навпаки, відіграв певну роль в цьому також внутрішнє промислове нагромадження. Першим моментом у виясненні цієї справи є встановлення того часу, коли припинилася та розтрата і проїдання основного капіталу, які були характеристичними для років так званого військового комунізму і початку НЕП'у. Про прибутковість промисловости, а тим самим про наявність внутрішнього промислового нагромадження в совітській літературі згадується з 1923—24 року; вже на 1.X.1924 р. загально-союзна промисловість по попередніх підрахунках дає 102 міл. кар. зиску і лише 48 міл. карб. страти, себто чистий зиск промисловости — 54 міл. карб. Для української республіканської промисловости першим роком, коли припинилося проїдання основного капіталу, є 1924—25 р.р.***) Проте, як цілком справедливо зауважує авторитетний совітський діяч Гінзбург, «фінансові результати роботи промисловости, які характеризуються цими цифрами не є повні. Основна база правильного балансу — реальна оцінка основного капіталу — є відсутня»***). Коли, як ми бачили вище, інвентаризація, що переведена на 1.X.25 р. викликає низку сумнівів і заперечень, то та оцінка основного капіталу, якою користувалася совітська державна промисловість перед 1.X.25 р. побудована на цілком непевних, суперечних, а то й просто таки фантастичних даних. Диманштейн,†) говорячи про

*) Передмова до «Контрольных цифр нар. хоз. за 1925—26 р.»

**) К о п т я е в. Капиталы укр. пром. «Хоз. Укр.» 1928. № 12.

***) «Финансовые проблемы». Сб. под редакцией Гинзбурга; ст. Гинзбурга «К проблеме капитала в сов. промышленности».

†) Д и м а н ш т е й н. Проблемы районирования.

українську металургію, констатує, що до переоцінки основного капіталу, до 1925—26 р. про внутрішнє нагромадження не може бути й мови; думаємо, що цей висновок можна поширити на цілу українську державну промисловість, давши йому хіба більш обережну формуловку: при тому стані матеріалів справоздань, в якому вони були до переведення інвентаризації на 1.X.25 р., довести, що внутрішнє нагромадження в державній промисловості було, нема жадної можливості. При цих обставинах питання полягає у в'ясненні справи внутрішнього промислового нагромадження в р.р. 1925—26 і слідуєчих. Думаємо, що в зв'язку з тим монопольним становищем, в якому перебуває совітська державна промисловість, в міру повільного налагоджування промислового господарства, можливість внутрішнього промислового нагромадження в окремих підприємствах, а навіть в окремих галузях совітської промисловості не є виключеною. Однаково ж дефективність матеріалу робить, на наш погляд, безнадійною спробу висловити це нагромадження в скількинебудь певній числовій формі. Через те обмежуємося лише констатуванням того факту, що внутрішнє промислове нагромадження в останні роки, починаючи з 1925—26 р. в совітській українській промисловості має місце. Думаємо, що більш обережним буде розміри цього внутрішньо-промислового нагромадження не збільшувати і вважати ті дані, які є в совітській літературі, збільшеними. Треба мати на увазі, що для такої значної галузі української промисловості, як металургія, можливість внутрішнього промислового нагромадження при сучасних продукційних умовах не існує цілком: авторитетний в цій справі автор свідчить: «в той час, як на Уралі всеж таки має місце деяке хоч і досить скромне нагромадження, на полудні його зовсім нема і при умовах сучасної продукційної діяльності і бути не може».*) Розрахунковий баянс в загально-союзному масштабі промисловості, яка підлягає ВСХНХ (промисловість без військової та синдикати) і державного та місцевого бюджетів у відношенні розподілу нагромадження за передостанні два закінчених господарських роки дає позитивне сальдо на користь промисловості, яке виносило в 1925—26 р. 87,7 міл. карб., а в 1926—27 р. 209,0 міл. карб.***) Отже внутрішнє промислове нагромадження не доходить до тих розмірів, які дали б можливість промисловості обходитися без значніших бюджетових асигнувань. З другого боку не треба забувати, що монопольне становище совітської промисловості дає їй можливість користуватися для одержання нагромадження такими засобами, які виходять за межі стислих господарських впливів і комбінацій. Оскільки держава регулює ціни і на сировину і на готовий продукт, оскільки в її розпорядженні перебуває транспорт і вона встановлює тарифи, вона певною комбінацією цін на сировець і готовий продукт, певною системою тарифів має можливість створити для

*) Д и м а н ш т е й н. Див. вище.

**) Ш т е р н. Сводный план государственной промышленности на 1926—27 г. «План. Хоз.» 1927 г. № 2.

певних галузів промисловости упривілейоване становище і уможливити в них внутрішнє нагромадження, але цьому нагромадженню буде відповідати втрата в інших галузях народного господарства. Загально відомо, що це встановлення надмірно низьких цін на сир'вець, має місце відносно всіх родів сировини сільсько-господарського походження і цей факт створює спеціальні обставини для нагромадження в галузях промисловости по обробці сільсько-господарських продуктів, які на Україні мають таке значіння; втратні тарифи мають місце при перевозках камінного вугля і відіграють певну роль для української кам'яновугільної промисловости. Поруч з тим ми зустрічаємося з фактом відпуску готового продукту трестами по втратних цінах: 1926—27 р. одпускні ціни були втратними для ДОНВУГЛЯ, УТСМА, Інтернаціонала, Югосталі, ЮМТА, ЮРТА.*) Все це у великій мірі ускладнює справу внутрішньо-промислового нагромадження і робить всі дані про нього дуже непевними і недокладними. Через те аналіз тих тенденцій, які зазначаються в цій галузі, стає річчю цілком зайвою і недоцільною. Так само є неможливим на підставі такого роду даних робити певні висновки відносно досягнень, або невдач індустріалізації.

Переходимо до з'ясування другого питання, яке є визначальним в характеристиці стану продукційного процесу в промисловості — питання про продукційність праці. Зміни, які зайшли в сій галузі характеризуються такою таблицею:**)

	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	в %% до попер. року		
					1925/26	1926/27	1927/28
Пересіч. денна виробна на 1 робітн. (в дов. крб.):							
союзна пром.	4,53	5.21	5.75	6.45	115,0	110,4	112,1
республік. . .	9.23	10.03	10.96	12.46	108,7	109,3	113,6
місцева	—	9.88	10.40	12.77	—	105,3	117,0
Перес. денна зароб. платня (в червон. карб.):							
союза пром. . .	1.69	2.31	2.58	2.84	136.7	111,7	110,1
республік . . .	1.49	2.47	2.71	3.01	124,1	109,7	111,1
місцева	—	2.90	3.06	3.49	—	105,5	114,1

Після бурхливого зросту продукційности праці, який мав місце в початкових роках НЕП'у і який заховав своє значіння

*) Б е н ч и н. Контрольные цифры украинской промышленности на 1927—28 г. «Хоз. Укр.» № 7. 1927 р.

**) Контрольные цифры нар. хоз. УССР на 1928—29 год.

для року 1924—25, зріст продукційности праці став більш повільним і натикається на цілу низку утруднень. Причини цих перебоїв в зрості продукційности праці совітською літературою зазначаються дуже різноманітно. Можна їх розбити на дві групи: одні з них зв'язані з властивостями робочої сили, якою розпоряджає українська промисловість, другі — з організацією продукційного процесу. Труднощі збільшення продукційности праці залежать від браку кваліфікованих робітників загалом і невистарчоючої ступені кваліфікації їх,*) до цих же наслідків приводить плинність робітничого складу цілої низки підприємств,**) яке веде до того, що, напр., в підприємствах Донугля, на протязі року змінюється цілий склад робітників.***) До них долучається відсутність робочої дисципліни, прогули; скарги на це у великій кількості з'являються в совітській пресі з другої половини 1927/28 р. Значну роль відіграють причини, зв'язані з організацією продукційного процесу; сюди відносяться наявність зайвої робочої сили в більшості механізованих підприємств, диспропорція, яка виявляється при механізації окремих продукційних операцій, яка часами не тільки знижує можливий ефект, але приводить до зменшення виробництва (невідповідність сили нового продукційного улаштування силі енергетичної установки в шклянній промисловості, невідповідність механізації роботам по одкатці в кам'яновугільній промисловості, нерівномірність оплати і нормування праці, а також невідповідність мешкальних умов.†) Але найбільше значіння має тут, само собою, неминуче з розгортанням промисловости використання менш досконалих технічно промислових закладів і дуже повільне й невистачаюче поновлення машин і улаштування, на яке вказує ціла низка совітських авторів.††)

Дані 1927/28 року, що наведені в таблиці, наче дають підставу для висновків про певні поліпшення в обсягу зросту продукційности праці. Але при детальному розгляді справи ці поліпшення виявляються ілюзорними. Збільшення продукційности праці припадає в першу чергу на легку індустрію, в якій цифра підноситься через зріст виробки в цукроварській промисловості, яка в 1926/27 році працювала з великим недовантаженням в наслідок браку сировини і на млинарську, де було закрито низку більш дрібних мало продукційних підприємств. Коли взяти дані по всій цензовій українській промисловості без цукрової для 1927/28 р. то зріст виробки на 1 робітника в порівнянні до попереднього року буде

*) В. Андріанов. Промфінплан Укр. промисловости на 1927—28 р. «Хоз. Укр.» № 1. 1928 р.

**) Рывкинд. Нар. Хоз. Украины в первом полугодии 1926—27 г. по матер. конъюнктурного бюро. «Хоз. Укр.» № 4—5. 1927 р.

***) А. Гинзбург. О контрольных цифрах по промышленности на 1927—28 г. «Эк. Об.» № 7. 1927 г.

†) Рывкинд. Там же.

††) Див. напр., вже цитовану працю Диманштейна, статтю Халтурали в 2 кн. Хоз. Укр. за 1928 р., статтю Гольдмана в 3-й кн. «Эк. Обзор.» за 1927 р. і т. д.

виносити 10,5% при зрості заробітної платні на 9%. Зріст же виробки на 1 робітника цукрової промисловості в 1927/28 р. без цукроварської і млинарської виносить лише 7,5%. Поруч з тим зріст виробки в кам'яновугільній промисловості 2,2% при зрості заробітної платні в 5,4%, а для української металургії відповідні цифри виносять 7,8% і 8,9%.*) Дані першого кварталу 1928/29 р. свідчать про дальший упадок продукційности праці. При всій цій ситуації можливість дальшого скількинебудь інтенсивного зросту продукційности праці виглядає дуже проблематично.

Розглядаючи питання про зріст продукційности праці в промисловості, ми підійшли до питання про організаційну структуру совітської державної промисловості, з яким тісно зв'язано розв'язання справи про продукційність праці. Говорити про організаційну структуру совітської державної промисловості, це в першу чергу значить спинитися на принципі планового господарства, планового керовництва промисловістю, які положені в основу організаційного будівництва апарату совітської промисловості. Питання це є занадто велике, щоб його ми могли вичерпати в цьому місці. Обмежимося лише в цій справі скількома зауваженнями, які обминути ми не вважаємо можливим. Основна проблема, яка мусить бути розв'язана совітською владою в справі налагодження планового керовництва полягає в слідчому: ставлячи завданням здійснити програму індустріялізації і поширити вплив усупільненого господарського сектору, совітська влада ставить себе перед необхідністю розв'язання все нових, все складніших господарських проблем, які вимагають все більшої кількості відповідно кваліфікованих і підготовлених нових сил. При тих обмеженнях, які існують щодо використання існуючих сил, при тих утрудненнях, які при рівневі культурности совітських держав, неминучі для підготовки нових працівників, совітській владі доводиться переводити регулювання господарського життя в усе складнішому масштабі все з тим же запасом людей у величезній більшості не досить кваліфікованих і уже переобтяжених працею. Припливу нових людей з відповідною підготовкою майже нема. Через те всі дефекти керування промисловістю, які постійно випливають і виявляються, не зважаючи на постійні і безупинні змагання до удосконалення апарату, не є випадковими — вони носять органічний характер. Фактів і прикладів, які свідчать про хиби, прорахунки і прогалини планового керовництва, совітська література і преса приводить в такій кількості, що було б цілком безнадійним пробувати їх наводити. Характеристичним є той факт, що в писаннях совітських авторів про планове керовництво ми все частіше знаходимо песимістичні нотки з приводу його перспектив і можливостей. Сумніви і скептицизм, щодо планового керовництва існують і публічно висловлюються провідниками совітської політики. Тим більше право маємо ми поставитися з недовір'ям до тих можливостей, які дає для совіт-

*) С. М и н а е в. К хоз. итогам 1927/28 г. «Хоз. Укр.» № 12. 1928.

ської промисловості планове керівництво в справі переведення програми індустріалізації.

При сумнівній доцільності організаційної структури совітської промисловості, при сумнівних можливостях, щодо загального зросту продукційності праці, загально-господарські результати совітської промисловості, оскільки вони висловлюються в собівартості промислових продуктів і в прибутковості державних промислових підприємств, так само не можуть виглядати дуже втішно. Приступаючи до вияснення ситуації в цьому обсязі, треба наперед відзначити ті спеціальні риси, з якими зв'язано поняття собівартості і прибутковості при умовах совітської господарки. Регульоване совітське господарство змагається усунути конкуренцію, яка є одним із основних регуляторів розмірів собівартості і прибутковості в умовах нерегульованого господарства. Замість конкуренції в характері регулюючого чинника виступає совітська влада, що володіє величезними засобами і величезним апаратом для впливу на розміри собівартості промислових продуктів. З тих окремих складових елементів, що визначаються собівартістю промислових продуктів, совітська влада не може впливати чи вірніше не повинна впливати (фактично, як ми бачили вище, справа стоїть інакше) на розміри амортизації, яка мусить визначатися загальними господарськими умовами. Поза тим совітська влада, концентруючи в своїх руках керівництво народнім господарством, визначає ціни на матеріали і сировину, яка необхідна для промислової перерібки, за винятком хіба тих випадків, коли переробляється закордонну сировину; регулює ціну на паливо, об'єднуючи в своїх руках, як місце добування, так і самий процес добування його; регулює ціни на робочі сили оскільки є безконкуренційним споживачем робочих рук; визначаючи організаційну структуру продукційного процесу, впливає на розмір продукційно-накладних видатків; регулюючи соціальне господарство і встановлюючи розміри тих тягарів, які припадають на окремі підприємства на соціальні цілі, впливає на розмір тих соціальних видатків, які падають на собівартість продукту. Так само щодо прибутку підприємств совітської промисловості. Прибуток є різниця між собівартістю і відпускною ціною. Оскільки регулюючий совітський апарат може впливати на розмір собівартості, оскільки, з другого боку, розміри цін на промислові продукти регулюються совітською владою при майже повній відсутності конкуренції в цілій низці галузів продукції з боку недержавної промисловості, є ясным, що можливості для встановлення довільної норми зиску одкриваються досить значні. При цих умовах, як розміри собівартості, так і розміри прибутку, уявляють собою рівноділяючу господарської кон'юнктури і певної системи регулюючих заходів совітської влади; обидві ці величини відбивають не тільки господарську ситуацію, але також певний напрям планового керівництва. А завдання планового керівництва, як ми знаємо, полягає у всебічній допомозі розвитку промисловості, який в умовах регульованої господарки

може обертатися і дійсно обертається в штучне пониження собівартості промислових виробів і створення для них фіктивної прибутковості шляхом перенесення дефіцитів на інші галузі народного господарства. Всі ці моменти необхідно мати на увазі, розглядаючи відповідні дані по українській совітській промисловості.

Основні фактичні дані відносно собівартості продуктів совітської промисловості є такі. Абсолютні розміри собівартості промислових виробів тепер є приблизно вдвічі вищі од довоєнних;*) це співставлення переводиться в загальносоюзному масштабі, але дані, що взяті тільки для української промисловості, не повинні дуже відбігати від даних загально-союзних. Порівнюючи дані передвоєнні і сучасні треба мати на увазі, що можливість порівняння тих і других є досить умовна, оскільки якість сучасних промислових продуктів є нижча від їх довоєнної якості; особливо це зниження якості помічається в останні три роки в зв'язку з висушеною директивою зниження собівартості; це останнє раз-у-раз переводиться шляхом зниження якості. Тенденції в зміні розміру собівартості характеризуються все далі йдучими утрудненнями в зменшенні розмірів собівартості; рекордних результатів, щодо зменшення розмірів собівартості українській совітській промисловості вдалось досягнути в 1924—25 р. (не спиняємося тут над оцінкою тих результатів з народньо-господарського погляду); слідує роки переведення зменшення собівартості зустрічається з поважними труднощами і відповідні директиви планового керівництва лишаються без виконання; в окремих галузях промисловості має місце піднесення собівартості. В окремих галузях промисловості зміни в розмірі собівартості були такі:**)

	1924/25	1925/26	1926/27	1927—28	
				1ше пів-річчя.	2ге півріччя.
кам. вугіль 1 тона	10,98	10,65	10,82	10,41	
чавун перед. 1 тона	50,36	52,70	51,65	50,08	50,03
чавун литий 1 тона	54,50	57,08	56,39	56,52	
болванка мартен. 1 тона .	72,36	75,87	77,11	74,42	

Згідно з другими джерелами зміни собівартості за передостанні два роки визначаються так:***)

	25/26 в % до 24/25	26/27 в % до 25/26
Донугіль	— 3	+ 1,9
Рудна пром (ЮРТ)		
Залізна руда	+ 22,6	+ 11,5
Марган	+ 17,3	+ 1,0
Цукрова заг. союза	— 25,6	+ 16,5

*) Утц Промышленность и ее конъюнктура в 1926—27 г. «Экон. Бюл. Кон. Инст.» № 11/12. 1927.

**) Конт. цифри народ. хоз. УССР на 1928—29 г.

***) О. Молчанов. Себестоимость промышленных изделий в 1926/27 г. «Эк. Обзор.» № 3. 1928 г.

По даних ВСНХ в 1927/28 р. по республіканській українській промисловості зниження собівартості досягло 6,6% замість запроєктованих 7%. По ряду трестів союзної промисловості має місце значне недовиконання плану:*)

	запроєктовано	фактичне зниження за 9 мес. 1927—28 р.
Південсталь	7	7,8
Коксобензол	11,2	9,7
Юрт: залізна руда	7,6	0,3
Донугіль	2,8	0,8
Юмт	4,7	1,9

Попередні контрольні цифри на 1928—29 р. проектує зниження собівартості по союзній промисловості в 2—4%, по республіканській — 5—9%, по місцевій — на 8%. «Хоз. Укр.» № 8—9 1928).**)

Совітські автори уважно спиняються над тими причинами, які утруднюють переведення зниження, а то й приводять до піднесення собівартості промислових виробів. Відзначаються причини організаційного і загально-господарського порядку. Серед причин організаційного характеру підносять в першу чергу ті хиби й перебої, які є в керуванні підприємством — безпляновість, зайвість і недоцільність витрати засобів для адміністраційно-оперативних видатків. Совітська преса подає величезну масу матеріалів з цього обсягу; звідси те гасло економії в адміністраційних видатках, яке висунено, як директива для переведення совітським господарським центром. Колиб навіть скорочення оперативно-адміністраційних видатків для совітської промисловості було єдиним засобом для зниження собівартості промислових виробів, то і в цьому випадкові українська совітська промисловість мала б певні можливості; між тим вона, для цього розпоряджається цілим державним апаратом. Коли при цих умовах зниження собівартості йде зі значними перебоями, коли його в цілій низці галузів промисловості немає, це є дуже сумною ознакою для перспектив індустріялізації. Цей факт є доказом того, що процес раціоналізації промисловості поступає мінімальним темпом, коли не є відсутнім. Спинимось тепер коротко на справі прибутковості української промисловості. Вище ми підкреслили, що в умовах совітського господарства прибутковість промисловості зовсім не є тим показником, який свідчить про її сприятливе становище; можливості для здійснення впливів регулюючого характеру тут є значно більші, ніж в обсязі встановлення розмірів собівартості. Згадки про наявність прибутків в совітській промисловості, як ми підкреслили вище, з'являються в 1923/24 р., але дійсна наявність прибутків тоді є більш ніж сумнівною. Для з'ясування характеру прибутковості совітської промисловості за останні роки характеристичною є дуже різка зміна в розмірах цієї прибутковості з року на рік. Треба так само

*) С. М и н а е в. К хоз. итог. 1927—28 г. «Хоз. Укр.» № 12. 1928.

**) Перед новим хоз. годом. «Хоз. Укр.» № 8—9 1928.

мати на увазі, умовність самого поняття «чистої» прибутковості в умовах совітського господарства. Чистий прибуток української трестованої промисловості в 1924/25 р. складав 63 мил. карб. 1925/26 р. цей прибуток в зв'язку зі зростом собівартості виносив лише 42 мил. карб.*) Колосальну різноманітність розмірів прибутковості в окремих галузях продукції яскраво характеризує слідуюча таблиця.**)

Відношення (в процентах) прибутку до основного капіталу трестів республіканської промисловості:

Т р е с т и;	Відношення прибутків з років:		Відношення планових при- бутків 1927/28 до кап. на 1.X.1927
	1925/26 до капі- талу на 1.X.1925	1926/27 до капі- талу на 1.X.1926	
УТСМ	—	—	10,9
Хемугіль	2,2	страта	2,6
Сілікаттрест	2,0	2,7	4,5
Інтернаціонал	26,7	12,7	18,9
Укрмаштрест	—	8,7	12,5
Укрвирозавод	—	11,2	8,9
Шкітрест	22,1	29,1	12,8
Маслотрест	—	0	14,4
Махортрест	23,3	68,6	45,9
Тютюнтрест	29,4	14,2	23,4
Спиртотрест	5,9	6,8	5,2
Лісна промисловість ..	107,8	81,5	24,4
Текстильтрест	14,3	22,0	23,0
Укрбумтрест	31,6	15,4	19,4
Ф.Ф.-Шкло	—	20,7	20,5
Укрсільтрест	5,2	10,4	13,4

Ці дані характеризують різноманітність норм прибутковості окремих трестів і разом з тим вказують як трудно з'ясувати ці норми стоячи на господарському ґрунті; до прибутку совітської промисловості входить безумовно елемент оподаткування і через те прибутковість її є дуже мало показною з погляду її дальших перспектив і досягнень промисловості.

Ми закінчили розгляд сучасного стану української промисловості в зв'язку зі здійсненням програму індустріялізації. Там, де дозволяла на те якість матеріалів, ми зробили певні висновки, які вказують на сумнівність і проблематичність досягнень в обсязі переведення індустріялізації в життя.

Зроблені висновки належить поповнити виясненням тих змін, які спричинила індустріялізація в цілому народньому господарстві і зазначенням тих перспектив і можливостей, які намічаються при сучасних обставинах для індустріялізації в майбутньому. Розгляд зазначених проблем і є завданням слідуючого розділу.

*) П е р с и д с к и й. Пром. України в 1925/26 г. «Хоз. Укр.» № 1. 27.

**) Ш м и д т. Финан. хозяйство пром. «Хоз. Укр.» № 1 1928.

III.

Загальні досягнення в розвитку промисловости в зв'язку зі здійсненням програму індустріялізації, характеризуються слідуючими даними:*)

	1927/28 у	% до 1913 р.
Кам'яний вугіль	19.184,4	94,3
Антрацит	5.613,5	152,8
Залізна руда	4.411,4	69,0
Манган	543,4	204,9
Чавун	2.365,4	82,2
Сталь	2.395,0	102,2
Прокат	1.945,3	94,4
Цукор пісок	1.078,491	103,1
Населення в тис	30.206	110,3
Продукція пром. на 1 душу в руб....	59,3	104,0

Наведені дані вказують, що традиційно повторювані фрази про досягнення нашою промисловістю в зв'язку з переведенням індустріялізації до довоєнного рівня підлягають певним досить значним обмеженням. Слід відзначити, що можливості дальшого зросту промисловости на основі використання довоєнного улаштування використані майже цілком і через те розвиток промисловости на старій продукційній базі є можливий в незначних розмірах.**)

Через те, напр., досягнення довоєнної норми продукції чавуна проектується лише в 1930/31 р., при чому воно зв'язується з будовою і пущенням в рух нових доменних печей;***) розвиток здобичі кам'яного вугілля за повільним вичерпанням вже обладнаних шахт плянується коштом здобичі в нових шахтах, які ще треба будувати, при чому на випадок незбудовання нових шахт на 1930/31 р. загрожує дуже значне зменшення здобичі.†) «Контрольные цифры народного хозяйства УССР на 1928—29 г.» констатують, що природнім наслідком вичерпання довоєнних ресурсів основного капіталу і тої обставини, що наслідки капітальних вкладів ще не могли в вистачаючій мірі відбитися на продукції, є певне звільнення темпів розвитку продукції, що спостерігається останні два роки. Це звільнення виявляється перш за все в основній групі галузів української промисловости, в галузях, що виробляють засоби продукції. Намічений плян індустріялізації має на увазі переведення певних змін в структурі промисловости — більший розвиток галузів продукції, що виробляють засоби продукції, ніж розвиток галузів, що виробляють засоби споживання. Ці зміни можуть бути охарактеризовані такими даними: на 1.I.1914 р. робітники легкої індустрії складали 46% всіх робітників, а робітники важкої індустрії — 54%; відповідні дані на 1.I.1927 р. складають 37% і 63%.††) Про-

*) Контр. цифри нар. хоз. УССР на 1928/29 г.

**) С. Минаев, там же.

***) Пышнев. Пятил. перспек. разв. укр. пром. «Х. У.» 1927. № 4—5.

†) Козакевич. Ближайшие перспективы Донбаса. «Х. У.» № 1. 27.

††) Минаев, там же.

цент розподілу засобів продукції і засобів споживання в дозовні. цінах за рік складав в 1925/26 р. відповідно 48,1 і 51,9%, в 1926/27 рх — 53,1 і 46,9%. Зміни такого характеру неначе можна трактувати як певний успіх совітської політики, проте розгляд обставин, при яких відбулися ці зміни викликає сумніви, що до суті цих досягнень. Річ в тім, що дуже різке зниження продукції продуктів споживання було зв'язане з великим зниженням цін на сільсько-господарську сировину, яке в свою чергу вплинуло на зменшення засівів і на зменшення продукції відповідних родів сировини; в зв'язку з цим в 1926/27 р. мало місце навіть абсолютне зменшення в низці галузів продукції по обробці харчових річовин (цукрова, млинарська, олійна);*) цей темп зниження визнано небажаним самим плановим керівництвом, бо при спланованому українським ВСНХ зрості промислової продукції в 1927/28 р. в 20%, зріст продукції цукру намічено було в 59,1%, а олії навіть на 128,0%.**) Фактичний зріст продукції галузів ценової промисловости, що виробляють засоби виробництва виносив до 1927/28 р. — 114,6%, а для галузів пром. що виробляють продукти споживання — 128,9%.***) Таким чином, досягнені здобутки індустріялізації належать до тих, які планове керівництво уважало за потрібне виправити.

Необхідно підкреслити, що той темп, в якому переводиться розвиток промисловости і здійснюється програм індустріялізації, є невиспачаючим, як у відношенні до тої пропозиції, яка існує на робочі руки, так і у відношенні до того попиту, який заявляє ринок. Інтенсивний зріст населення в останні роки, все зростаюче аграрне перенаселення — ці фактори виділяють для промисловости все більшу і більшу кількість робочих рук; збільшення кількості зайнятих робітників в порівнянні з пропозицією робочих рук йде занадто повільно, не зважаючи на те, що промисловість фактично має надмір робітників. В зв'язку з цим безробіття в країні все далі продовжує зростати і поширюватись. Статистика безробіття в совітській Україні поставлена незадовольняюче. Статистичні дані не охоплюють всіх безробітних, кількість їх штучно зменшується змінами в системі реєстрації. Проте, факт невинного зросту безробіття не зустрічає заперечень в совітській літературі. Цей зріст характеризується слідуєчими даними: †)

Число безробітних			
серед чл. професійних спілок	серед всіх чл. спілки	% на 1. X. 1923 року:	% на 1. X. 1923 року:
Роки	Серед всіх чл. спілки	Група сезонних робітн.	Група індустріальних робітн.
1923.....	100	100	100
1924.....	114	124	106
1925.....	140	301	102
1926.....	196	508	146

*) Андиянов, там же.

**) С. Минаев, там же.

***) Конъюнктура нар. госп. УССР за 1927—28 р. Вид. Центр. Стат. Упр. Укр. № 3. 1928.

†) Хейман. Безр. на Укр. в 1925/26 г. «Х. У.» № 4—5. 1927.

Чисельність безробітних членів спілок включаючи й сезонних робітників в 1927/28 р. в порівнянні з попереднім роком зросла на 16%.*)

Темп розгортання промисловости не відповідає отже темпу розширення робочого ринку, але не відповідає він так само темпу розгортання ринку на промислові вироби. Ціла історія совітської промисловости характеризується товаровим голодом — голодом, як на предмети господарського споживання, так і на продукти особистого споживання. Ось дані відносно попиту і пропозиції чавуну:**)

	1924/25	1925/26	1926/27
	В мільйон. пудів		
попит	90,0	152,0	197,0
пропозиція	81,0	130,4	154,3
% % задоволення..	90 %	85,8 %	78,3 %

Потреба в прокаті в 1926/27 р. складала 74% потреби 1912 р.; проте дефіцит в прокаті в 1926/27 р. складав 20,5%, а в 1925/26 — 27,2% всієї потреби. Ці дані взяті в загально-союзному масштабі, проте, вони характеризують у першу чергу становище в металургії України. Що торкається товарового голоду на продукти особистого споживання, то цей факт є остільки відомий і нормальний для совітських відносин, що на ньому навряд чи треба спинятися ширше.

Попередній аналіз встановлює всю сумнівність дотеперішніх досягнень в обсязі здійснення індустріялізації. Лишається тепер спинитися над питанням про майбутні можливі перспективи в цій царині.

Можливість поступу на шляху індустріялізації зв'язана з наявністю цілої низки обставин. Мусять існувати умови, які забезпечують можливість раціональної постановки продукційного процесу і дальшого поширення його раціоналізації. Мусить бути забезпечена реалізація витворених продуктів на ринкові, отже необхідний ринок, можливість розширення вмістимости якого має широкі межі. Мусять існувати обставини, які забезпечують приплив до промисловости нових капіталів, як місцевих так і закордонних. При тих своєрідних обставинах, в яких відбувається розвиток господарського життя на Україні основну і першорядну роль грає справа про приплив до промисловости нових капіталів. Особливо важливим є розв'язання цієї справи — припливу капіталів в значнішій кількості для нашої важкої індустрії — в першу чергу для української металургічної промисловости. Висока ступінь механізації, яка мала місце в українській металургії, ціла складність її організаційного і технічного улаштування — все це привело до більшого зруйнування її і вимагає в цілях відновлення значніших і більших вкладів капіталу. При цих умовах справа вияснення майбутніх перспектив індустріялізації зводиться

*) А. Л и в ш и ц. Мероприят. по борьбе с безраб. на Украине. «Воп. Тр.» № 10. 1928.

**) Черная металлургия в нар. хоз. СССР. «Эк. Об.» № 3. 1927 р.

перш за все до вияснення можливості припливу нових капіталів у промисловість.

Фактичні дані відносно припливу нових капіталів в українську промисловість слідуєчі.*) Капітальні вклади в промисловість в міл. крб.: 1924/25 — 97,4, 1925/26 — 236,7, 1926/27 — 328,3, 1927/28 — 417,7.

Співвідношення капітальних вкладів в союзну, республіканську і місцеву промисловість характеризує така таблиця:

	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28
союзна	71,9	74,6	82,0	82,2
республік.	21,8	21,2	14,0	13,4
місцева	6,3	4,2	4,0	4,4
вся територ.	100	100	100	100

Важно вияснити питання, оскільки існуючі розміри капітальних вкладів відповідають вимогам промисловости. Дані, які є в літературі, приводять до негативної відповіді на це питання. Вже самий розподіл капітальних вкладів по роду їх призначення, хоч ступінь його докладности є не цілком певна, вказує, що капітальні вклади лише в обмежених розмірах ідуть на нові капітальні роботи; вони переважно витрачаються на пристосування і ремонт старого улаштування, а на нові роботи лишаються лише незначні суми. При цьому й при такому розподілі витрачувані суми лише в обмеженій ступені задовольняють існуючі потреби. Спізнення розгортання цукрової промисловости і незначний темп її майбутнього розвитку — п'ятилітній перспективний план пояснює поміж іншим спізненням відновлення і реконструкції основного капіталу і неможливістю знайти для цього кошти в майбутньому.***) Відносно сум, призначених на капітальні затрати в 1927/28 р. по металургії, зокрема по Південсталі, совітський автор висловлює таку думку: «ця сума повинна бути визнана мінімальною вже в 1927/28 році. Південсталь вводить останні резерви і може статись, як що не буде вжито відповідних заходів, що дальшому розгортанню витворчих сил країни буде якраз загрожувати металургія».***) Диманштейн вказує, що капітальні вклади для цілої промисловости лише з 1925/26 року почали перевищувати розміри витрачення, і підкреслює, що те поширення металургічної промисловости, яке має на увазі п'ятилітній перспективний план, в жадний спосіб не може бути забезпечено бюджетними асигнуваннями.†) «Контрольные цифры нар.

*) Контр. цифри нар. хоз. УССР на 1928—29 г.

**) Перспективы развертывания нар. хоз. СССР на 1926/27—1930/31 г.

***) Б е н ч и н. Контр. цифри в укр. пром. в 1927/28 г. «Х. У.» № 7. 1927 р.

†) Д и м а н ш т е й н. Проблема районирования металлопромышленности.

хоз. УССР на 1928/29 г.» констатують: «Стан основного капіталу української промисловости, особливо важкої, характеризується дуже значною фізичною й моральною витраченістю... Хоч розмір капітальних вкладів в промисловість на 1928/29 р. запроектований контрольними цифрами і є значний, все таки він не задовольняє елементарних потреб, можна сказати, ні одної галузі промисловости і є тим мінімумом скорочення, якого не можна перевести без шкоди для дальшого розвитку народного господарства». Інший совітський економіст дає загальну песимістичну оцінку досягнень в обсязі капітального будівництва й зазначає: «до сього часу (на початок 1926/27 р.) на Україні немає ні однієї закінченої районної електростанції; в будівництві по зв'язку тільки в 1925/26 р. йде нове будівництво, транспорт щойно тепер підходить до межі розтррати свого основного капіталу, а можливо що навіть не покриває своїми капітальними вкладами всієї амортизації в її реальному обсязі».*)

Обмеженість і недостаточність теперішніх капітальних вкладів в українську промисловість не могли дати більших стимулів до ширшого її розгортання. Але чи є забезпечена можливість цих вкладів на майбутнє й їх зріст? Відповідь на це питання в значній мірі вирішує також й саме питання про перспективи індустріялізації.

Джерела покриття тих коштів, які призначаються на капітальні затрати, поділяються на слідуючі: власні засоби промисловости, ті кошти, які здобуті шляхом внутрішньо-промислового нагромадження, далі ті кошти, які поступають з банкового кредиту, бюджетних асигнувань і чужоземного кредиту. Згідно з п'ятилітнім перспективним планом, проєктовані до вложення в промисловість 2.037 міл. карб., по джерелах мають бути розподілені так:**)

амортизаційний фонд.....	494	міл.	карб.
нерозподілений зиск	350	„	„
позички Ц. К. В.....	161	„	„
чужоземний кредит.....	200	„	„
бюджетні асигнування	832	„	„

Р а з о м 2.037 міл. карб.

Розглянемо, оскільки реальними є можливості одержання коштів з усіх зазначених джерел і оскільки ці джерела підлягають розширенню. З нашого розгляду ми можемо майже цілком усунути аналіз тих можливостей, які впливають з використання закордонного і банкового кредитів. Можливість припливу закордонних капіталів є в першу чергу питання не господарчого, а політичного характеру. Всі спроби здобути більші закордонні кредити до сього часу дали мінімальні результати. Можна думати, що такі наслідки будуть і при дальших заходах знайти й поширити закордонні кре-

*) Г е н е с. Капитальные вложения и строительство. «Х. У.» № 1. 1927 р.

**) П ы ш н о в. Пят. персп. разв. укр. пром. «Х. У.» № 4—5. 1927.

дити, оскільки вони будуть мати місце при захованні сучасної політичної системи. Слід зазначити ще, що необхідність використати в широких межах закордонні кредити, необхідність оперти переведення індустріялізації на допомозі західньо-європейських капіталів виразно підкреслюється й зазначається багатьма совітськими авторами. Так само дуже обмежені можливості одкриваються для нових вкладів капіталів за допомогою розширення банкового кредиту. В свій час, після встановлення червінцевої валюти в зв'язку з відсутністю в країні грошових знаків і необхідністю заповнити існуючу порожнечу, випуск в обіг нових грошових знаків переводився досить широко і промисловість одержувала досить значні кредити. Кредити ці повертались і повертаються слабо. Заборженість промисловості зростає. Дальше значніше поширення кредитів при існуючій в країні ситуації могло б загрожувати міцності грошового обігу й привести до інфляції. При таких умовах, — а ці умови не мають скороминучого характеру — значніших можливостей для розширення банкових кредитів сподіватися не можна.

Єдиними більш значними ресурсами для поступлення нових засобів у промисловість, як то зрештою визначає й перспективний план, є кошти, які мають поступити з внутрішньо-промислового нагромадження і бюджетних асигнувань. Ми вважаємо, що розгляд можливостей впливів з цих двох джерел ми маємо право об'єднати. Ці джерела в умовах совітської господарки мають в дуже значній мірі спільне походження і спільний характер. Вище в своєму місці ми підкреслювали, що ми не відкидаємо факту наявності внутрішньо-промислового нагромадження в певних підприємствах і навіть певних галузях державної промисловості. Але разом з тим ми зазначали, що внутрішньо-промислове нагромадження в умовах совітської господарки є наслідок двох факторів — доцільної господарської діяльності даного промислового комплексу і відповідної регулюючої політики совітського уряду, який, будучи монополістом, ставить промисловість в спеціально упривілейоване становище. У внутрішньо-промисловому нагромадженні є отже той самий елемент вилучень з національного прибутку, який є характеристичним для асигнувань в бюджетному порядку. В одному випадкові вилучення переводиться податковим шляхом, в другому — заходами по регулюванню господарського життя, але джерело тих вилучень є те саме — загальний національний прибуток. Держава здійснює і тут і там певний перерозподіл національного прибутку. Які ж можливості в цій області? Спинимось на податковому обтяженні. Співвідношення між податковим прибутком зводного (загально-союзного) бюджету і народнім прибутком виглядає так (в міл. карб.).*)

	1913	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28
Нар. прибуток	15.130	15.589	20.252	22.560	24.208
Податк. приб.	1.790	1.565,5	2.112,2	2.833	3.062
%-е відношення....	11,8	10,0	10,4	12,6	12,6

*) Б о г о л е п о в. О некоторых тенденциях в развитии наших финансов. «Пл. Хоз.» № 9. 1927.

Совітський автор зазначає:*) «уважне вивчення і аналіз останнього досвіду з піднесенням дуже багатьох ставок і тарифів привели держплан спілки до висновку, що податковий тягар даної хвили підійшов до останньої межі, перехід через яку не тільки не обіцяє фіскові якихось вигід, але навіть може принести шкоду бюджетовій рівновазі. На такій саме позиції стоїть і наркомфін, у якого є також і безпосереднє вражіння від праці податкового апарату.» Висновок двох совітських установ, які цілком не мають нахилу до песимізму, не доводиться запідозрювати, в якій небудь односторонності тим паче, що він може бути стверджений посилкою на думку цілої низки совітських діячів. При цій констатованій напруженості податкового пресу про можливість збільшення бюджетових асигнувань на цілі індустріялізації, говорити не доводиться. Доводиться спинятися на другому питанні — на реальності намічених розмірів асигнувань. Подамо з приводу цього думку двох совітських авторів: «розмір бюджетових асигнувань конструюється, як «заявка», не зважаючи на можливість її реалізації. Все це робить будову пляну дуже несталою, можна сказати навіть неможливою до здійснення,**) що ж торкається конкретних випадків, то «п'ятилітня гіпотеза по металу вже скрахувала для перших двох років (1925/26 і 1926/27 р.р.) не лише у відношенні до розмірів продукції, але й у відношенні до руху собівартості і темпу внутрішнього нагромадження. Те саме по суті стосується й розміру капітальних затрат, що неминуче веде за собою зниження проти проектного розміру продукції, а для дальших років і розміру державного фінансування.***) Доводиться отже уважати, що асигнування за рахунок бюджету не тільки не можуть бути збільшені, але навпаки: підлягає сумнівам можливість реалізації дотацій навіть в намічених розмірах. При загальній своїй бідності країна не може видержати постійно зростаючих асигнувань на допомогу промисловості в той час, коли асигновані кошти витрачаються в значній своїй частині не економно і нецільно. Відповідь на це питання передрішає також розв'язання питання й про можливе асигнування на капітальні затрати коштом внутрішньо-промислового нагромадження; в цьому останньому так само є елементи використання національного прибутку, межі якого вже зазначились при переведенні вилучень податковим шляхом.

Попередній виклад приводить нас, таким чином, до висновку, що можливості для поширення і розвитку індустріялізації при сучасних умовах для народнього господарства УССР є дуже обмежені. Незначність і обмеженість теперішніх досягнень в цій галузі йде поруч з дуже незначними перспективами в майбутньому. Слід додати до того, що перші часи здійснення програму індустріялізації припали в УССР на врожайні роки, які допускали можливість більших вилучень з національного прибутку для субсиду-

*) Б о г о л е п о в. Там-же.

**) Х а л т у л а р и. Промфінплан укр. пром. на 1927/28 г. «Х. У.» № 1. 1928 г.

***) Д и м а н ш т е й н. Там-же.

вання промисловости. Неурожай 1928 року ситуацію промислової ускладнив до високої міри й привів до жорстокої загальної господарської кризи.

Березень 1929 р.

Doc. V. Sadovskyj.

Problém industrialisace v národním hospodářství U. S. S. R.

(Résumé.)

Toto pojednání je věnováno výzkumu otázky industrialisace se zřetelem k tomu, kterak je nyní uskutečňována sovětskou vládou. Pojednání obsahuje tři části. V první se uvažuje o úkolech, které si vytkla komunistická strana a sovětská vláda, uvádějice na denní pořádek heslo industrialisace země. Pro směrodatné sovětské činitele industrialisace odpovídající nynějšímu směru stalinovské politiky je prostředkem pro udržení hospodářské samostatnosti „socialistické“ S. S. S. R. vůči buržoasnímu Západu.

Je to soustava zákroků, které se uskutečňují v zájmu S. S. S. R. jakožto celku bez zřetele k vývojovým zájmům, výrobním silám jednotlivých jejích složek, zejména Ukrajiny.

V druhé části se podává ve všeobecném přehledu charakteristika stavu Ukrajinského průmyslu v období, kdy heslo industrialisace stalo se základním pokynem pro usměrnění řízení hospodářských záležitostí; přehledu jednotlivých momentů, charakterisujících celkový stav průmyslu, předchází kritický posudek věcnosti sovětských pramenů, jsoucích k dispozici pro vysvětlení přítomné situace v průmyslu. V třetí části jest krátce pojednáno o dosavadních vymoženostech industrialisace a jejích vyhlídkách se zřetelem k nynějším politickým a hospodářským podmínkám. Spisovatel zdůrazňuje nepatrnost těchto vymožeností a obmezenost příštího vývoje industrialisace při využití pouze vnitřních hospodářských pramenů.

Doc. W. Sadovskyj.

Das Industrialisierungsproblem in der Volkswirtschaft der Ukrainischen Sowjetrepublik.

(Résumé.)

Die vorliegenden Ausführungen sind dem Industrialisierungsproblem, wie es heute von der Sowjetregierung gestellt und gelöst wird, gewidmet. Die Arbeit zerfällt in drei Teile: der erste Teil befasst sich mit der Beleuchtung derjenigen Aufgaben, die die kommunistische Partei und die Sowjetregierung mit dem Schlagwort der Industrialisierung des Landes ins Auge fassen. Für die herrschenden sowjetistischen Kreise ist

die Industrialisierung im Einvernehmen mit der stalinistischen Linie ein Mittel, mit dessen Hilfe man die wirtschaftliche Selbstständigkeit der „sozialistischen“ Sowjetunion gegenüber dem bürgerlichen Westen behaupten zu können glaubt. Dieses System der Bemühungen, die im Interesse der Sowjetunion als eines Ganzen realisiert werden, nimmt keine Rücksicht mit den Interessen der Produktionskräfte und ihrer Entwicklung in den einzelnen Ländern und insbesondere in der Ukraine. Der zweite Teil gibt die Charakteristik der ukrainischen Industrie in ihren Grundrissen für diese Periode wieder, in der das Schlagwort der Industrialisierung zur Richtschnur der planmässigen Leitung wurde; die Erörterung der einzelnen Momente der Industrie geht ein kritischer Überblick des sowjetistischen Materials und seines Wertes, das zur Beleuchtung des gegenwärtigen Zustandes der Industrie benützt werden kann, voran. Der dritte Teil untersucht kurz die Ergebnisse der Industrialisierung und ihre Zukunft im Hinblick auf die gegenwärtigen politischen und wirtschaftlichen Bedingungen. Der Autor stellt fest, dass die Ergebnisse dieser Bemühungen unbedeutend sind und dass auch der weiteren Entwicklung der Industrialisierung in den Grenzen der inneren wirtschaftlichen Ressourcen keine nennhafte Erfolge beschieden sind.
